Б18

1869

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова
100310021

*Байша Кіра Миколаївна*

**УДК 371.035: 374.2: 378**

# СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

13.00.07 - теорія та методика виховання

К. Байш

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Київ-2000

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Херсонському державному педагогічному університеті, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
***Андрієвський Борис Макійович,***
Херсонський державний педагогічний університет, професор кафедри педагогіки і методики початкового навчання

Офіційні опоненти: - доктор психологічних наук, професор
***Томчук Михайло Іванович***
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри психології
- кандидат педагогічних наук
***Киричок Віра Андріївна***
старший науковий співробітник інституту проблем виховання, старший науковий співробітник лабораторії морально-етичного виховання

Провідна установа: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, відділ педагогічних технологій неперервної професійної освіти, м. Київ.

Захист відбудеться '' 19'' вересня 2000 р. о $16^{30}$ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26. 053. 02 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601 м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова 01601 м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "12"вересня 2000 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради — Л.В.Долинська

# ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність дослідження.** Проблема морального виховання все частіше привертає увагу філософів, педагогів, психологів, соціологів. Це, на нашу думку, пов'язано головним чином з деморалізацією життя суспільства, викликаного складними демократичними процесами у ньому та недостатньою моральною культурою молодого покоління. І як результат - нетерпимість, агресивність у судженнях, діях людей, що призводить до конфліктів, деструктивних проявів, які провокують кримінальну ситуацію, сприяють появі агресивності, жорстокості, грубості, байдужості, пасивності.

Аналіз практики виховного процесу у вищому навчальному закладі дозволяє дійти висновку про наявність проблем і особливостей виховання в умовах демократизації навчального процесу, в якому і педагог, і студент є його суб'єктами. Завданням педагога з огляду на це є спрямування зусиль на розвиток процесів освіти, самоосвіти й самовиховання, тобто організація "саморуху" людської особистості від нижчих до вищих ступенів її морального розвитку і життєдіяльності. Необхідність посилення морального становлення майбутнього педагога зумовлюється, перш за все, специфікою його праці, складністю і суперечливістю демократичних процесів, які відбуваються у державі.

Актуальність проблеми дослідження підтверджується її реальним станом в педагогічній теорії і практиці. Вивчення нами чималого досвіду у навчальних закладах показало, що в їхній роботі широко використовуються багатогранні форми і методи морального виховання студентів, але психолого-педагогічні знання про формування і розвиток особистості недостатньо використовуються у самій логіці розгортання і управління цим процесом. Це, на нашу думку, у більшості випадків є наслідком недостатньої розробленості теоретичних і науково-методичних основ, спрямованих на виявлення механізмів формування моральних якостей особистості студента.

У філософській науці розвиток моральних якостей особистості вмотивовується суспільними відносинами, і процес формування особистості при цьому залежить від її позиції як суб'єкта у сучасних соціально-економічних умовах ( В.Г. Афанасьєв, Л.П.Буєва, Т.Л.Смирнов ).

Вивчення праць Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, І.Д. Беха, М.Й. Боришевського, Г.С. Костюка, А.Г. Ковальова, К.К. Платонова, Н.І. Рейнвальда, О.І. Щербакова та ін. дозволили виявити соціально-психологічну природу і структуру особистості, роль об'єктивних і суб'єктивних факторів у її розвитку, механізми внутрішньої регуляції і саморегуляції поведінки у діяльності людини.

У педагогічній літературі розкрито принципи, зміст і методику морального виховання учнів, підлітків, молоді у процесі різних видів діяльності (А.М,

Бойко, Г. Ващенко, І.Г.Єрмаков, Т.Є.Конникова, І.С. Мар'єнко, В.О. Сухомлинський); визначено основні напрямки удосконалення процесу морального виховання школярів та молоді у концепціях діяльнісного підходу (З.І. Васильєва, Е.О.Помиткін, П.Р. Ігнатенко, Т.І. Щукіна), особливості системного підходу (Д.М. Гришин, І.А.Зязюн, О.В.Киричук) та розвиваючого виховання (О.С. Богданова, А.Й.Капська, С.М. Тищенко та ін.).

Водночас досліджувалися деякі особливості процесу управління моральним розвитком особистості (Б.П. Бітінас, Л.І. Рувинський, Т.Д.Дем'янюк), методи вивчення вихованості школярів і молоді (В.К.Демиденко, І.Д. Зверева, Н.Ю. Максимова, М.І.Шилова). Таким чином, можна стверджувати, що в основному створені теоретичні і методичні передумови розробки цілісної концепції вдосконалення процесу морального виховання школярів і молоді та шляхів її реалізації.

Проте залишаються не вивченими питання особливостей та ефективності моделювання процесу морального виховання саме студентської молоді; механізм приведення компонентів процесу морального виховання і навчально-суспільної діяльності у відповідність з актуальним рівнем і перспективними цілями розвитку особистості кожного студента. Це і стало основним мотивом вибору теми дослідження: **"Соціально-педагогічні умови морального виховання студентів у позанавчальній діяльності"**.

Тема дослідження входить до плану науково-дослідних робіт Херсонського державного педагогічного університету та затверджена координаційною радою АПН України (протокол №4 від 4.06.98 р.).

**Об'єкт дослідження** – моральне виховання студентської молоді.

**Предмет дослідження** - соціально-педагогічні умови удосконалення процесу виховання моральних якостей студентів у структурі позанавчальної діяльності.

**Мета дослідження** полягає у розробці, теоретичному обґрунтуванні моделі та визначенні змісту і форм (процесу) морального виховання студентської молоді у позанавчальній діяльності; виявленні соціально-педагогічних умов їх реалізації у системі вищої педагогічної освіти освіти.

**Гіпотеза дослідження** полягає в тому, що процес формування моральних якостей студентів у позанавчальній діяльності набуває ефективності, якщо:

- його здійснення буде розглядатись як невід'ємна складова частина системи навчально-виховної роботи вузу;

- його зміст ґрунтується на теоретичних і методичних засадах, які відображають специфіку процесу морального виховання особистості в умовах вищої школи взагалі і конкретного профілю зокрема;

- аналітико-діагностична діяльність суб'єктів виховання реалізується на основі визначення єдиних виховних критеріїв всіх етапах її здійснення;

- виховна позанавчальна діяльність, форми роботи і міжособистісні

стосунки базуватимуться на гуманних основах;

- позанавчальна діяльність має соціально обумовлену мету і чітке спрямування на становлення і розвиток моральних якостей особистості студента.

Відповідно до мети, предмету, гіпотези визначено **завдання дослідження**:

1. Розкрити теоретико-методологічні засади системного підходу до удосконалення морального виховання студентів.

2. Розробити науково-обґрунтовану модель позанавчальної діяльності (сутність, зміст, структуру, критерії) як основу розвитку моральних якостей студентів.

3. Розкрити та експериментально перевірити організаційно-методичні умови (як засіб) морального виховання студентів у структурі позанавчальної діяльності.

4. Розробити науково-методичні матеріали на допомогу викладачам вищих педагогічних навчальних закладів та систему творчих завдань і вправ для розвитку моральних якостей студентів.

**Методологічну та теоретичну основу** дослідження становлять: основні положення системного та цілісного підходу як методологічного способу пізнання педагогічних фактів, процесів (О.В. Скрипченко, В.А. Семиченко, В.М. Алфімов, Л.Ю. Гордін, О.В. Киричук, Є.Т. Юдін); психолого-педагогічне вчення про моральну сутність особистості (В.Г. Афанасьєва, Л.П. Буєва, Г. Ващенко, О.Г. Дробницький, М.С. Коган); особистісно-діяльнісний та особистісно-орієнтований підходи до процесу особистісного становлення, положення (Б.Г. Ананьєв, Л.І. Божович, І.Д. Бех, В.К. Демченко, Г.С. Костюк, Л.І. Рувинський); концепції морального виховання студентів (А.М. Бойко, І.Г. Єрмаков, Т.Є Коннікова, І.М. Мар'єнко, О.М. Олексюк).

**Методи дослідження**. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези використано такі методи:

*а) теоретичні* (аналіз, синтез, моделювання, узагальнення теоретичних і дослідних даних);

*б) емпіричні* (спостереження, анкетування, бесіда, констатуючий та формуючий експерименти, математична обробка дослідних даних).

**Організація дослідження**. Дослідження проводилося у три етапи протягом 1994 - 1999 років. На першому - підготовчому етапі (1994 - 1995) - вивчався стан розробки даної проблеми у теоретичному і практичному аспектах. Було розроблено програму дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету і його завдання.

На другому етапі (1995 – 1998) було розроблено методику експериментальної роботи, виконано основну експериментальну частину дослідження, систематизовано і проаналізовано результати констатуючого

експерименту.

На третьому етапі (1998 – 1999) були остаточно проаналізовано результати формуючого експерименту, внесено корективи, систематизовано і узагальнено весь дослідний матеріал, частково впроваджено одержані результати.

**Експериментальна база дослідження**. Дослідно-експериментальна робота проводилася у Херсонському державному педагогічному університеті в 1997 - 1998 роках на філологічному, педагогічному, психолого-природничому факультетах та у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова на філологічному та соціально-гуманітарному факультетах. Всього дослідженням було охоплено 400 студентів, 38 педагогів.

**Наукова новизна** одержаних результатів полягає у розкритті методологічних засад системного підходу до удосконалення морального виховання студентів; визначенні основних напрямків активізації виховного впливу на моральне виховання студентів (суб'єкт-суб'єктні форми взаємодії, створення умов для оцінки й переоцінки особистісних цінностей, мотивів і бажань; забезпечення взаємодії з дитячими колективами різних мікро соціумів; використання різноманітних нестандартних форм і методів у позанавчальній діяльності; формування прогностичних умінь і навичок аналізу мотивів прояву моральних якостей та шляхів досягнення суспільно значущих виховних результатів); виявленні комплексу соціально-педагогічних чинників формування моральних якостей студентів у позанавчальній роботі; розробці моделі позанавчальної діяльності студентів педагогічних вузів як основи морального виховання (організація цілеспрямованої системи суб'єкт-суб'єктної взаємодії в процесі актуалізації загальнолюдських та особистісно-ціліснихнорм життєдіяльності; реалізація поза навчальної діяльності у вигляді послідовних, взаємопов'язаних компонентів мотив – дії – операції; використання блоку форм і видів діяльності студентів спрямованих на їх моральне виховання та оволодіння системою моральних категорій і понять, методикою адекватної самооцінки, саморегуляції і самокорекції; включенням студентів у науково-дослідницьку діяльність, орієнтовану на розвиток їх моральних якостей; втілення обґрунтованих методичних рекомендацій щодо вимог професійних та його моральних обов'язків в процесі проведення педагогічної виховної практики). В результаті проведення дослідження обґрунтовано і доведено ефективність окремих форм позанавчальної роботи у формуванні та розвитку моральної особистості студента; подальший розвиток дістали основні дефініції процесу формування моральної особистості майбутнього вчителя.

**Теоретичне значення** одержаних результатів полягає у тому, що теорію та методику виховання доповнено:

- обґрунтуванням положення щодо пріоритету формування моральної

особистості студента, змісту позанавчальної діяльності, спрямованої на моральне виховання молоді;

- визначенням оптимальних умов формування моральної особистості у позааудиторній діяльності;

- розкриттям можливостей використання теоретичних моделей позанавчальної діяльності у професійно-моральному вихованні майбутнього вчителя.

**Практичне значення** дослідження визначається тим, що одержані результати дозволили розширити і поглибити знання про закономірності і особливості процесу морального виховання студентів; розроблені методика діагностики розвитку моральних якостей студентів та перспективного розвитку моральної особистості у різних видах виховної позанавчальної діяльності можуть бути використані у практиці роботи вищої школи. Основні положення, результати і висновки проведеного дослідження можуть бути корисними для педагогічних училищ, педагогічних коледжів та інших навчальних закладів. Структурно-функціональна модель позанавчальної діяльності як основа розвитку моральних якостей особистості можна використовувати у навчально-виховному процесі навчальних закладів нового типу.

**Особистий внесок** автора полягає у створенні науково-методичних матеріалів на допомогу викладачам вищих педагогічних навчальних закладів, розробці творчих завдань і вправ для розвитку моральних якостей студентів; розробці і впровадженні методик вивчення рівнів сформованості моральних якостей студента; подальшій розробці форм позанавчальної діяльності майбутніх вчителів.

**Вірогідність та надійність результатів** дослідження забезпечувалась застосуванням взаємодоповнюючих методик, адекватних меті і предмету дослідження; кількісним та якісним аналізом одержаних даних; репрезентативністю вибірок.

**Апробація та впровадження** результатів дослідження здійснювалися у роботі зі студентами Херсонського державного педагогічного університету та Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (1995-1999); під час читання курсу "Дозвіллєзнавства" на базі соціально-педагогічного факультету. Основні положення та результати дослідження обговорювалися та отримали схвалення на міжвузівських науково-практичних конференціях "Актуальні проблеми розбудови національної освіти" (м. Київ – м. Херсон, 1997); "Від творчого вчителя до творчого учня" (м. Херсон, 1999); "Соціально-педагогічні аспекти виховання учнівської та студентської молоді" (м. Ужгород, 1997); "Теоретичні і методичні засади формування культури студентської та учнівської молоді" (м. Київ, 1998). Основні положення

дослідження відображені у 6 публікаціях автора.

**Структура дослідження**. Дисертація складається із вступу, двох розділів з висновками, загальних висновків та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 168 сторінках. Робота містить 12 таблиць, 1 схему. Список використаних джерел містить 189 одиниць на 13 сторінках.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

**У вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет, концепцію, мету і завдання. Висвітлено методологічні основи та методи дослідження, вказана наукова новизна, теоретична та практична значущість, відображено апробація та впровадження у практику роботи вузів та інших навчально-виховних закладів одержаних результатів.

**У першому розділі** - "*Педагогічні основи морального виховання студентів у позанавчальній діяльності*" - розкриваються педагогічні засади та стан морального виховання студентів у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених. Визначається місце і роль, сутність і особливості позанавчальної діяльності у моральному вихованні студентів, розглядається сучасний стан практики морального виховання студентської молоді.

У роботі показано, що мораллю регулюються найважливіші стосунки у суспільстві, ставлення до Батьківщини, до праці, взаємини людей тощо. Мораль знаходить своє конкретне вираження у правилах людського співжиття. Тому в останні роки особливо гостро стала звучати ідея відродження моральності особистості і моралі суспільства, держави, уряду, а відтак знову сім'ї, школи, вузу та особистості (Ш.А. Амонашвілі, А.М. Бойко, Ю.П. Азаров, М.И.Боришевський, О.В.Киричук). Аналізуючи причини протиріч та негараздів, що мають місце у сучасних умовах, відомі вчені та педагоги шукають і визначають шляхи, зміст, форми і методи морального виховання дітей, учнівської та студентської молоді, переборення у них відчуження від будь-якої моралі.

На жаль, у педагогічній літературі основна увага до цього часу приділялась проблемі морального виховання школярів, учнів ПТУ. Метою більшості дослідників було забезпечення вихованців відповідною інформацією про мораль, моральні якості та можливі прояви їх у дії (А.А. Бодальов, О.О.Вайсбург, Ж.Є.Вершиніна, В.М. Коротов, А.І.Кочетов, О.М.Мудрик та ін.).

Під моральним вихованням ми розуміємо процес оволодіння суб'єктом соціальними зразками моральної поведінки: ідеал – знання – особистісний зразок. Моральний розвиток особистості може здійснюватися лише за умови, якщо педагогічна діяльність носить цілеспрямований характер, пропонує еталон, мету і зміст діяльності та поведінки і забезпечує їх усвідомлення,

відповідну поведінку і прояв особистісних моральних якостей.

Таким чином, процес морального виховання студента можна розглядати як цілеспрямовано організовану систему взаємодії: студент-педагог, студент-студент, студент-учень, студент-оточення, а процес морального розвитку – як результат взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на його перебіг. Внутрішні фактори характеризуються різними ознаками: внутрішня позиція (І.Д.Бех. Л.І.Божович, Т.М.Мальковська), сприйнятливість (Т.М.Якобсон), переконання (З.І.Васильєва, О.В.Киричук), виховні можливості (Є.Б.Бондаревська, С.У. Гончаренко, Н.Є.Щуркова), здатність до емоційного відгуку (М.Й. Боришевський, В.Т. Кабуш, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський), духовні потреби (В.Гумбольдт, М.С. Коган, С.В. Пролеєв).

Переважною більшістю вчених підкреслюється особлива роль учителя у складному процесі становлення моральної особистості школяра, а звідси – постає потреба підготовки випускника педагогічного навчального закладу, здатного не лише організувати цей процес, а й самому бути особливою моральною особистістю. У процесі нашого дослідження розкрито, що серед набору засобів ефективного впливу на моральне становлення студента особливе місце посідає його практична позанавчальна діяльність, яка реалізується через наскрізну лінію цілеспрямованої роботи в умовах вищого навчального закладу, організацію роботи у різних соціумах та роботи у літніх оздоровчих таборах. Разом з тим засвоєння студентами моральних цінностей здійснюється через призму обраної професії, тих вимог, які ставляться щодо діяльності, поведінки, життєвої позиції її носія. Моральному вихованню відводиться особлива роль у вищому навчальному закладі, і воно може здійснюватись як у процесі навчання, так і у позанавчальній діяльності студентів, яка має бути органічним продовженням, розвитком, поглибленням виховного процесу, розпочатого на заняттях.

Вивчення відповідних літературних джерел, а також результати нашого дослідження свідчать, що процес формування моральних якостей можна представити у вигляді послідовних і взаємопов'язананих компонентів: мотив - як вид потреби у цілому, у діяльності, у діях; дії - у сфері цілепокладання у вигляді уміння щодо цілепокладання; операції - у вигляді розумових і практичних операцій, які потребують прояву конкретних знань моральних норм і їх розвиток в дії.

Позааудиторна діяльність сприймається як форма професійної соціальної діяльності майбутнього вчителя, а, отже, фіксує лише зовнішні прояви, у вигляді фактів, соціально потрібних справ. Моральні ж аспекти, якими оволодіває суб'єкт, є сукупністю спеціальних знань і навичок, морально-вольових якостей, які проявляються на рівні соціально-педагогічної діяльності.

Оволодіваючи компонентами позанавчальної роботи, спрямованої на моральне становлення студента, він, водночас, оволодіває засобами саморозвитку, самовдосконалення та професійними уміннями щодо морального виховання школярів.

У розділі аналізується структура позанавчальної діяльності, доводиться, що механізм формування моральних якостей майбутнього вчителя забезпечується усвідомленням суті моральних норм суб'єктом; актуалізацією і поглибленням процесів саморозвитку і самоусвідомлення; включенням студентів у практичну позанавчальну діяльність, що сприяє перетворенню самої діяльності у потребу особистості; організованим управлінням процесом морального виховання; ускладненням моральних категорій у процесі соціального і морального становлення студентів.

Визначення і аналіз реального стану наповненості цієї частини життєдіяльності студентів дозволили виявити, що, незважаючи на активні пошуки якісної зміни змісту і спрямування позааудиторної діяльності, вона залишається недостатньою і неповноцінною.

З метою інтегрованої оцінки моральних якостей студентів розроблено критерії виявлення та рівні їх сформованості. Система критеріїв передбачала: сформованість характерологічних ознак моральних якостей (доброта, відповідальність, обов'язковість, справедливість у дії); наявність професійно необхідних моральних мотивів, цілей для педагогічної діяльності; бажання та інтересу щодо морального самовиховання; інтересу до соціально-педагогічної діяльності у реальних умовах виховання суб'єкта; усвідомлення моральності дій і вчинків; прояву моральних вчинків і дій у типовій ситуації, у тому числі і незвичній; оригінальністю, індивідуальністю щодо вибору засобів морального впливу на суб'єкт виховання.

До низького рівня сформованості моральності ми відносили студентів, які усвідомлюють педагогічні значення морального виховання, мають окремі моральні якості, які проявляються у заданих ситуаціях. Їх дії характеризуються репродуктивним стилем моральної поведінки (відтворення у діяльності лише тих якостей, в яких вони впевнені, та тих, на яких загострює увагу педагог). Студенти цієї групи досить інертні щодо оволодіння новими моральними якостями, нахили та інтерес до них слабо виражені. Вони не працюють самостійно над вдосконаленням професійної моральної поведінки.

До середнього рівня моральної вихованості відносяться студенти, які усвідомлюють педагогічне значення морального виховання, чітко визначають характерологічні якості моралі. Володіють переважною більшістю моральних якостей, які можуть проявлятися у заданих ситуаціях. Частково прогнозують умови, засоби і прийоми морального виховання суб'єктів. В окремих ситуаціях достатньо ініціативні та оригінальні щодо прояву моральних якостей, вміють

аналізувати моральні вчинки, дії однокурсників, школярів, вчителів, де вони проходять практику. Моральні цілі конкретизують, але в основному обмежуються лише їх визначенням. Студенти уміють організовувати цікаві види діяльності і активно беруть участь у них самі. Разом з тим у них відсутня система роботи над собою, тому і знання про категорії моральності використовують не досить вільно.

До групи з високим рівнем моральної вихованості нами віднесено студентів, для яких притаманна переконаність у необхідності володіти загальнолюдськими моральними якостями та їх важливості і суспільній значущості для кожного громадянина взагалі, а педагога – зокрема. Вони відчувають відповідальність як за власні моральні вчинки і дії, так і за вчинки та дії школярів, з якими їм довелося працювати. Діяльність щодо морального виховання суб'єктів розглядають як обов'язкову професійну якість педагога.

Ці студенти мають чітке уявлення про різні форми і зміст діяльності, які можна використати з метою морального виховання і на практиці, свідомо визначаючи цілі діяльності, вміють добирати адекватні форми виховного впливу. Вони володіють достатньою поінформованістю з проблем моралі, морального виховання, розвинутими навичками моральної поведінки, високим інтересом до цієї проблеми як у середовищі студентів, так і іншого мікро соціуму.

Студенти цього рівня є активними учасниками всіх цікавих форм роботи, вміють добирати відповідні засоби морального впливу як на учасників, так і на присутніх. Легко включаються в емоційну атмосферу і створюють позитивний емоційний фон діяльності.

Для якісних характеристик, які виражаються оцінкою сформованості особистісних якостей, навичок прояву, представленою в балах були розроблені оцінні шкали, які являють собою словесний опис відповідності рівня даної характеристики особистості студента певному балу. В кількісному вираженні найвищій розвиток моральних якостей приймається за п'ять балів, найменший – нуль.

За одержаними даними констатуючого експерименту, до низького рівня сформованості моральності відноситься 13,4% респондентів; середнього - 65,1%; до високого рівня - 21,5% студентів.

**У другому розділі** - "*Оптимальні умови морального виховання студентів у позанавчальній діяльності*" - розкрито систему і логіку удосконалення процесу виховання у студентів моральних якостей; показано місце і роль науково-дослідницької діяльності студентів у системі їх морального виховання та педагогічної практики як умови ефективності виховного процесу. Значне місце відведено обґрунтуванню способів активізації морального виховання студентів, аналізу, ходу та наслідків експериментальної перевірки одержаних

результатів дослідження.

Результати науково-пошукової роботи засвідчили, що ефективність педагогічного впливу на розвиток моральних якостей особистості студента забезпечується шляхом спеціально організованої позанавчальної діяльності, а також застосуванням активних методів і форм роботи. Розширення сфери взаємодії особистості з іншими суб'єктами виховного процесу у позанавчальний час і наповнення взаємодії відповідним змістом є однією з оптимальних умов формування її моральної культури.

Соціальні і моральні цінності особистості як цілі виховання стають відправними у процесі виховання, внутрішнім надбанням особистості за певних умов її життєдіяльності за допомогою соціально-педагогічних механізмів, спрямованих на перетворення узагальненого соціального досвіду у внутрішню силу. Це спонукає студента до соціально значущої поведінки і діяльності і втримує його одночасно від асоціальних вчинків, що свідчить про перетворення ідей у внутрішній план особистості, у домінанти його життєдіяльності.

Ми вважаємо, що сутність логіки управління цим процесом в умовах вищої школи полягає у тому, щоб допомагати студентові не лише теоретично засвоїти моральні категорії й правила, а й у тому, щоб знати рівень готовності (бажання і можливості) студента щодо засвоєння моральних зразків і педагогічних вимог, зону його "найближчого розвитку".

У системі організації виховної роботи в експериментальних групах значне місце відводилося оцінці і самооцінці прояву якостей особистості як способу збагачення моральних понять і уявлень, корекції і самокорекції поведінки. Це здійснювалась шляхом:

1. Включення студентів у таку діяльність, яка актуалізує потребу й необхідність обдумування своїх дій та вчинків як особливого виду розумової діяльності і передбачення їх наслідків; вироблення у студентів вмінь і навичок прогнозування кінцевих виховних результатів, що реалізуються у конкретних видах практичної діяльності.

2. Озброєння студентів системою теоретичних знань, які збагачують його моральні категорії і поняття, розширюють уявлення про загальний і власний моральний ідеал; формування навичок зіставляти власну поведінку з соціальними нормами і цінностями; поступовий розвиток здібностей аналізувати і контролювати себе, керувати собою.

3. Формування стійкої моральної самооцінки, саморегуляції, вироблення усталених форм високоморальних вчинків і самостійної поведінки, соціальне цінної діяльності, самокорекції стосунків і самоорганізації діяльності як майбутнього вихователя у різних соціальних

групах.

Функція і логіка управління полягала у забезпеченні безпосередньої чи опосередкованої, відкритої чи прихованої ситуації "обдумування" зробленого, вивченого чи планового вчинку дії, а також врахуванні рівнів як спонтанного, так і спеціально зпрогнозованого розвитку моральних якостей особистості.

При оцінюванні моральних якостей студента ми підходили з гуманних позицій, увагу спрямовували, перш за все, на мотивацію діяльності, при цьому важливо було, щоб кожен усвідомлював значущість власної діяльності для формування моральних якостей. Одночасно з набуттям досвіду поведінки, забезпечувався успіх процесу засвоєння студентом соціальних і моральних вимог, тобто актуалізація його орієнтації на відповідні соціальні цінності. З цією метою було доцільне включення в експеримент таких форм роботи, як обмін досвідом, демонстрація результатів роботи окремих студентів, бесіда, дискусія, підведення підсумків на певному етапі життєдіяльності групи.

У механізмі розвитку моральних якостей значна роль відводилась самооцінці. Адекватна самооцінка відкриває можливості для виховання і самовиховання, саморегуляції поведінки. Досвід показує, що студенти з адекватною самооцінкою досить самокритичні, цілеспрямовані, порівняно легко включалися у запропоновані чи екстремальні ситуації, де їх моральні якості часто і активно проявлялися. У дисертації даються рекомендації щодо роботи зі студентами, яким притаманна завищена чи занижена самооцінка.

Значне місце у дослідженні відведено аналізу змісту, форм і методів науково-дослідної діяльності студентів у плані розвитку морально розвиненої особистості майбутнього вчителя. Основними її завданнями у структурі позааудиторної роботи були: поглиблення творчого потенціалу студентів, пізнання ними різних шляхів формування соціальних знань, зокрема у галузі моралі; розробка і апробація окремих методик формування моральних якостей особистості.

До найбільш ефективних форм НДР студентів, які сприяють саме їх моральному становленню як особистості і як майбутнього педагога, слід віднести проблемні мікрогрупи, головною метою яких є всебічне сприяння підвищенню якісного рівня розвитку особистості спеціаліста. Виходячи з цього, моральне виховання стає об'єктивно вмотивованим напрямком у науково-дослідницькій діяльності. Тому ми передбачали, щоб спрямованість проблемних груп була тісно пов'язана із загально-педагогічною, методичною і спеціальною підготовкою студента до виховної роботи, з розвитком умінь проектувати відповідну діяльність школярів, навичок розробляти об'єктивно виправдані педагогічні технології морального розвитку підлітків та молоді.

Відповідно до цієї мети було:

а) розроблено систему творчих завдань, спрямованих на актуалізацію моральних якостей (проаналізувати один із видів виховної діяльності, що організовано у вузі, при цьому аргументувати свої міркування; скласти орієнтовний план спостереження за однією із форм виховної діяльності, розкриваючи сутність і цінність його у моральному вихованні; спроектувати конкретну форму виховної діяльності, яка має чітке спрямування на розвиток моральних якостей особистості з урахуванням особливостей життєдіяльності конкретних вихованців та інші);

б) змодельовано педагогічні ситуації, які потребують прояву тих чи інших моральних якостей ("щоб ти відповів, якщо...

- знаєш причину конфлікту у групі;
- знаєш, хто конкретно винен у зриві занять;
- знаєш, чому не відбулася зустріч з учнями школи-інтернату;
- інші варіанти".

Пропонувалися відповіді: змовчав би; сказав би правду; сказав би правду, якщо б..., тощо);

в) здійснено аналіз досвіду роботи окремих вчителів-вихователів у плані організації ними морального виховання школярів;

г) здійснено координацію роботи проблемної групи з виховною діяльністю студентів в умовах школи чи позашкільних навчальних закладів;

д) організовано роботу студентів над окремими формами виховної діяльності, пов'язаними з даною проблемою (вивчення і аналіз поведінки, вчинків окремої особистості та аналіз результатів; вибір і аргументація методики роботи з конкретною особою; доручення виконання індивідуальної роботи; створення соціально-педагогічних ситуацій для пошуків прийомів актуалізації тих чи інших моральних якостей тощо);

є) використано результати досвіду групи, набутого у практичній діяльності у різних соціумах (в академічній групі, у групі продовженого дня, у школах-інтернатах, у молодіжних групах ризику тощо).

У дисертаційному дослідженні запропонована експериментальна програма спецсемінару, метою якого було формування у майбутніх учителів професійних вмінь вихователя за умови їх включення у зміст роботи в окремих групах і соціумах, що функціонують поза навчальним закладом.

Успішна результативність формування моральної особистості досягається завдяки включенню студентів в активну педагогічну діяльність у ролі її суб'єктів, детальним ознайомленням з нормами моральної поведінки і особливостями моральної взаємодії з учителями та школярами. При цьому ми передбачали, щоб кожен студент володів спеціально спроектованими формами і змістом виховної роботи, спрямованої на моральне виховання

школярів, вмінням самостійно аналізувати виховні ситуації і факти, вирішувати цілеспрямовані педагогічні завдання, та здійснювати самостійне спостереження за моральним розвитком школярів.

У ході формуючого експерименту виявлено, що основними педагогічними умовами, які сприяють поглибленню, розширенню і розвитку моральних якостей особистості у процесі педагогічної практики є:

- теоретична підготовка на базі психолого-педагогічних навчальних курсів та окремих методик;
- створення пакету різноманітних проективних форм виховної діяльності, спрямованої на моральне виховання особистості, апробованих у вищому навчальному закладі і трансформованих в умовах нового мікросоціуму;
- орієнтованість і цілеспрямованість виховної діяльності студентів;
- органічна взаємодія педагогів інституту та вчителів базових шкіл у процесі розробки і перевірки методик морального виховання особистості.

Таким чином, успішне вирішення завдань щодо морального виховання студентів потребує використання форм морального розвитку особистості, які не вносять ззовні моральні цінності, а актуалізують їх у сфері особистісної діяльності студентів у різних мікросоціумах. При цьому здійснюється педагогічне управління цим процесом, яке допомагає поставити кожного студента у суб'єктну позицію ініціатора, організатора і творця процесу міжособистісної взаємодії, яка потребує від них прояву відповідальних моральних якостей на фоні певного емоційного комфорту.

Суть дослідницько-експериментальної роботи у спеціально спроектованій діяльності студентів розкривається у трьох площинах: науково-дослідній, педагогічній та індивідуально-практичній. З метою реалізації завдань щодо морального виховання студентів використовувався комплекс методів: прогностичний, інформаційний, орієнтаційно-діяльнісний, комунікативний та оцінний. Водночас забезпечувалося органічне поєднання групових та індивідуальних форм діяльності.

Експериментальна робота проводилася поетапно:

Перший етап - створення у групі сприятливого мікроклімату для адаптації і відчуття морального комфорту; актуалізація загальногрупових цінностей; активізація процесів самопізнання з переходом до взаємодії, соціальна орієнтація на розвиток моральної свідомості. Ці завдання вирішувалися різними шляхами і за допомогою різноманітних методів і прийомів. Метою спеціально організованої роботи було самопізнання себе, розвиток моральної свідомості, виявлення особливостей взаємодії, взаєморозуміння, обмін думками з приводу різних моральних і аморальних проблем.

Для самопізнання використовувались окремі психологічні методики (опитувальник А.К. Осницького, незавершені речення, завдання-ситуації,

лист до газети та ін.), що дозволяло студентові подивитися на себе своїми очима, водночас зіставляючи міркування і оцінку педагога про нього.

Після ознайомлення і обговорення зі студентами результатів проведеної роботи з метою закріплення повноти одержаної інформації їм пропонувалися завдання-ситуації, в яких студенти мали приймати відповідні моральні рішення. Наявність кількох варіантів відповідей (змовчав би, сказав би правду, сказав би правду якщо б...), створювало умови добровільності вибору відповіді, але водночас мов би спонукали студентів до оцінки чужого вчинку і самооцінки власної моральної позиції. При цьому у ході роботи студентам повідомлялися результати аналізу, розкривалися доступні для них механізми взаємодії, шляхи самокорекції.

Формуючий експеримент дозволив виявити, що саме на цьому етапі слід допомогти студентові перебороти внутрішню скутість, тому стимулювалася особистісна відвертість, відкритість, довір'я до оточуючих. При цьому постійно акцентувалася увага на здатності людини бути доброю, справедливою, правдивою у сприйнятті чужих думок, вчинків, поведінки, що, безперечно, сприяло зняттю психологічного бар'єру у виховному процесі. Найбільш ефективним методом у ситуації розвитку рефлексії студента, розвитку його здібностей і моральної самосвідомості стали рольові ігри ("Ситуація", "Я та інші", "Не хочу – не буду?" та інші).

Другий етап - розвиток потреб щодо формування і прояву моральної культури особистості та її окремих якостей; включення студентів у реальні види діяльності, що сприяло поглибленню усвідомлення суті понять про ціннісні якості людини, ціннісне ставлення до моральної культури, потреб щодо їх прояву, виявлення морального потенціалу особистості, реалізації нахилів і здібностей, розвиток внутрішньої свободи, здатності до самореалізації. Предметом уваги у ході експерименту на цьому етапі стала конкретна робота студентів не лише у клубах, об'єднаннях, а й у реальних умовах школи, позашкільних виховних інститутах. Студент поряд з педагогом вчився виступати співучасником, співорганізатором, співвиконавцем. Скажімо, студенти спочатку висловлювали свої пропозиції щодо виховної роботи у групах, які несли у собі основну спрямованість: жити не лише заради себе; потрібно зробити добро іншим; необхідна допомога в організації відпочинку дітям дитячого будинку чи у групах подовженого дня тощо.

Одержані пропозиції, ідеї, програми аналізувалися, виявлялися можливості і труднощі під час їх реалізації, що дозволяло студентам розробляти модель виховної роботи не лише у групі, а й у школі, класі, неформальних об'єднаннях. Було розроблено три моделі – "Школа доброти", "Школа справедливості", "Школа творчості". Наприклад,

проект "Школа доброти" реалізувався на рівні других і третіх курсів. Ця модель розрахована на дітей початкових класів. Розроблялися і реалізовувалися спеціальні програми "Асоціація захисту дітей від батьків", "Допоможемо один одному", "Разом заради нас". Програми передбачали активну роботу з батьками, із старшокласниками, з окремими мікрогрупами в різних соціумах. Їх основна спрямованість – вироблення гуманного, бережливого, доброго ставлення до дітей молодшого шкільного віку.

Програми "Школи справедливості" орієнтовані на взаєморозуміння, допомогу при подоланні труднощів. Вони в основному проектувалися для школярів середніх і старших класів. Змістом їх діяльності була реалізація розроблених у групах проектів: клуб соціальної орієнтації, центр допомоги, шкільний ринок праці, клуб юних журналістів, поетичний клуб, радіоцентр "Школи справедливості", курси для батьків, академія "Гуманіста" та ін.

Проект "Школи творчості" був цікавим тим, що він передбачав розвиток творчої особистості, здатної свої здібності "дарувати" іншим, тобто творити для себе і для інших. Цікавою у цьому плані була одна із програм цієї школи "Ми у вільний час", де передбачався розвиток морально-естетичних якостей шляхом включення молоді у студії, гуртки, об'єднаня, секції. Окремими з них керували студенти.

Третій етап передбачав розвиток навичок контролю і оцінки як власних моральних якостей та поведінки, так і інших людей, здатність здійснення корекції і самокорекції, тренінгу, інтенсифікації міжособистісного зворотного зв'язку, прес-діалогу, самоаналізу тощо.

На завершальному етапі експериментальної роботи, якою по суті була практична діяльність студентів на різних етапах їх навчання для перевірки правильності гіпотези й було проведено заключний зріз як в експериментальних класах, так і у контрольних групах. З огляду на те, що розроблена і використана нами на констатуючому зрізі система критеріїв розвитку моральних якостей студентів не повною мірою відображала ці показники на якісно новому рівні їх підготовки, ми вважали за доцільне ввести у методику оцінювання додатковий узагальнюючий показник.

Сконцентрованим показником ефективності системи нашої роботи визначено рівень активності прояву моральних якостей студентів у практичній діяльності: особливість прояву моральних якостей, інтенсивність застосування різних форм роботи, спрямованих на моральне виховання, ставлення до розвитку і саморозвитку моральних якостей, прояв моральної взаємодії з педагогами та школярами.

Таблиця 1.

Показники рівня активності прояву моральних якостей у практичній діяльності

| Показники рівня | Зміст рівня | Бали |
|---|---|---|
| Особливість прояву моральних якостей | Цілеспрямована і усвідомлена діяльність | 5 |
| | Усвідомлена робота з учнями | 4 |
| | Імпульсивна робота | 3 |
| Інтенсивність спрямованості різних форм роботи на моральне виховання | У всіх формах виховної роботи | 5 |
| | В окремих видах діяльності | 4 |
| | Епізодично використовується | 3 |
| Ставлення до розвитку і саморозвитку моральних якостей | Стійкий інтерес | 5 |
| | Прояв певного інтересу | 4 |
| | Епізодично проявляється | 3 |
| Прояв моральної взаємодії з учителями і школярами | Органічна і виправдана | 5 |
| | В основному проявляється | 4 |
| | Частково проявляється | 3 |

Рівень активності визначався за формулою: $Sn = \frac{S}{n}$,

де - Sn - індекс рівня, S - сума ознак, n - кількість показників.

Згідно з даною методикою високий рівень активності прояву і розвитку моральних якостей мав число вираження від 4,4 до 5. Він характеризується активним застосуванням усіх форм виховної роботи, а також позитивним ставленням до активізації цього процесу. Середній рівень – від 3,7 до 4,3. Він характеризується усвідомленням необхідності спеціальної роботи з учнями у визначеному аспекті, здійсненням цієї роботи в окремих видах виховної діяльності, проявом до цієї проблеми певного інтересу. Низький рівень має числове вираження від 3 до 3,6. Для нього притаманні: імпульсивність у прояву інтересу до цього процесу, а також частковий прояв взаємодії з учителями і школярами щодо включення власних моральних якостей.

В результаті числове вираження індексу рівня активності прояву моральних якостей у виховному процесі має середній бал 4,8. Саме цей критерій є концентрованим показником результату всієї нашої роботи зі студентами.

**У висновках** викладено узагальнені результати дослідження та розкрито основні його положення:

1. Активізація процесу формування моральних якостей студентів стає об'єктивною необхідністю з позицій вимог до вчителя, суспільства і сучасної школи. Процес морального виховання розглядається як цілеспрямована організаційно-діяльнісна система суб'єкт-суб'єктної взаємодії, в якій актуалізуються особистісні і загальнолюдські моральні якості та особистісно ціннісні норми життєдіяльності.

2. В умовах вищого навчального закладу особливий вплив на формування моральних принципів, морального ідеалу, моральної поведінки є організована і

керована позанавчальна діяльність. Розроблена на основі визначених базових теоретичних позицій структура позанавчальної діяльності у вигляді послідовних і взаємопов'язаних компонентів (мотив, дії, операції) передбачає: змістовний блок, блок спеціальних форм і видів діяльності, визначений термін роботи студентів з суб'єктами різних мікросоціумів, відповідну програму їх дії щодо морального виховання.

3. У ході дослідження доведено, що прояв моральних якостей у поведінці студентів залежить від впливу комплексу об'єктивних (соціально-довузівський моральний досвід, професійно-педагогічні організації та спрямованість позааудиторної діяльності, "занурення" студентів у атмосферу морально-ціннісних стосунків з іншими суб'єктами) та суб'єктивних факторів (психофізіологічні особливості, її установки і сформовані цінності особистості). Успішна реалізація впливу цих факторів можлива за умови організації цілеспрямованої мотиваційної діяльності студентів, коли наявні:

- установки на значущість позааудиторної діяльності як умови самовдосконалення;

- можливості вступати у взаємодію з різними суб'єктами, де потребується прояв реальних моральних якостей;

- прояв активного інтересу до різних видів діяльності, в яких студент закріплює набуті моральні звички і в яких здійснюється стимулювання цих навичок у взаємодії з іншими суб'єктами.

4. Розвиток моральної особистості забезпечується включенням студентів у діяльність, яка актуалізує потребу і необхідність усвідомлення ними моральної поведінки та передбачає її наслідки; формуванням прогностичних умінь і навичок, котрі реалізуються у конкретних видах діяльності (визначення ідей, проектування змісту, шляхів досягнення соціально значущих результатів, порівняння й аналіз дії та результатів); оволодінням системою знань про моральні категорії і поняття; формуванням механізму адекватної самооцінки, самоконтролю, саморегуляції, самокорекції; наявністю карти спостережень, в якій фіксується характер і мотиви прояву моральних якостей.

5. В дослідженні виявлено і вмотивовано шляхи активізації процесу морального виховання студентів: а) всі процеси виховання передбачають здійснення суб'єкт-суб'єктних форм взаємодії; б) необхідність створення умов для процесу адаптації, що спонукає студентів до переоцінки особистісних цінностей, мотивів і бажань у поведінці та вчинках, забезпечення взаємодії з людьми різних мікросоціумів (дітьми у дитячих будинках, школярами у ГПД, старшокласниками у позаурочній роботі, окремими людьми); г) розвиток нових моральних якостей на базі більш стійких; д) використання нестандартності позанавчальної роботи (різноманітність форм і методів, можливість комплексно-цільової установки, цілеспрямованість, перетворюючий характер).

6. Обов'язковими чинниками формування моральної особистості майбутнього вчителя є включення студентів у науково-дослідницьку роботу, орієнтовану на поглиблення їх творчого потенціалу, оволодіння соціальними знаннями, дослідження ефективності окремих методик розвитку моральних якостей. Такий підхід передбачає створення проблемних груп, читання спецкурсу, вивчення й аналіз позитивного досвіду вчителів, координацію досліджень студентів, написання курсових та дипломних робіт, проектування з науковим обгрунтуванням форм виховної роботи, взаєморецензування тощо.

7. Значне місце у розвитку моральних якостей студентів належить педагогічній виховній практиці. Підготовку до цього виду діяльності доцільно здійснювати заздалегідь шляхом спостереження й аналізу поведінки вчителя у взаємодії з учнями за спеціально розробленою схемою, проведення індивідуальних бесід, консультацій, виявлення і взаємоаналізу помилок у діяльності студентів, цільової спрямованості на установчих конференціях, проведення спеціальних семінарів, реалізації розроблених методичних рекомендацій для кожного студента щодо вимог професійних та його моральних обов'язків.

8. Узагальненим показником сформованості моральних якостей є прояв "активності" студента як сукупність якостей: особливість прояву моральних якостей, ставлення до необхідності їх розвитку і саморозвитку, прояв моральної взаємодії з різними суб'єктами.

Розглянуті в дисертації положення не вичерпують всіх аспектів даної проблеми. Зокрема, на нашу думку, спеціального вивчення потребують такі питання, як наукове обгрунтування і розробка інтегративної методики поетапного розвитку моральних якостей особистості, вивчення моральної культури як компонента духовності, використання педагогічних дисциплін у розвитку моральної особистості, розкриття ефективної взаємодії школа - навчальний заклад у формуванні моральної особистості та ін.

Основні положення дослідження викладені у таких публікаціях:

1. Байша К.М. Сутність і особливості позанавчальної діяльності у моральному вихованні студентів. // Соціалізація особистості. – К.: НПУ, 1998 – С.97 - 101.

2. Байша К.М. Виявлення реального стану морального виховання студентів. // Соціалізація особистості. – К.: НПУ, 1998 – С.106 - 110.

3. Байша К.М. Педагогічна практика студентів як умова їх ефективного виховання. // Соціалізація особистості. – К.: НПУ, 1999 – С.90 - 95.

4. Байша К.М. Роль суспільно-педагогічного досвіду в системі морального виховання майбутнього вчителя. // Метода. – Херсон. , 1999 – С.3 - 6.

5. Байша К.М. Формування творчої особистості в умовах поза навчальної діяльності. // Наука і суспільство. Збірник наукових праць НПУ ім.. Драгоманова. – К., Логос, 2000. Випуск І, ч.І. С.9 - 17.

6. Байша К.М. Формування суспільно-ціннісних орієнтацій як один із аспектів

проблеми становлення духовності особистості. // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 13. – Херсон., Айлант, 2000. – С.136-141.

**Байша К.М.** Соцально-педагогічні умови морального виховання студентів у позанавчальній діяльності. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія та методика виховання. - Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2000 р.

Дисертація присвячена проблемі морального виховання студентів у позанавчальній діяльності. Розкриті теоретично-методологічні передумови системного підходу до вдосконалення морального виховання студентів. Розроблена модель позанавчальної діяльності (сутність, зміст, структура, критерії) розвитку моральних якостей студентів. Обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-методичні умови морального виховання студентів у структурі позанавчальної діяльності.

Виходячи з того, що позанавчальна діяльність є однією з ведучих сфер формування особистості, розроблено її структурно-функціональну модель як основу розвитку моральних якостей студентів. Метою організованої й керованої позанавчальної діяльності є проектування життєдіяльності студентів з позицій сучасної цивілізації і на базі духовних цінностей, які сприяють його розвитку.

Структура позанавчальної діяльності будується у вигляді послідовних, взаємопов'язаних компонентів (мотив, дія, операція) і передбачає: змістовний блок, блок спеціальних форм і видів діяльності, оптимальний термін роботи студентів з суб'єктами різних мікросоціумів, відповідну програму їх дій.

**Ключові слова:** моральне виховання, позанавчальна діяльність, модель, моральні якості, моральні норми.

**Байша К.Н.** Социально-педагогические условия нравственного воспитания студентов во внеучебной деятельности. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 - теория и методика воспитания. -Национальный педагогический университет имени. М.П.Драгоманова, Киев, 2000г.

Диссертация посвящена проблеме нравственного воспитания студентов во внеучебной деятельности.

В работе уточняется сущность понятий нравственность, нравственные качества, нравственные ценности, нравственные нормы. Раскрыты теоретико-методологические предпосылки системного подхода к усовершенствованию нравственного воспитания студентов.

Исходя из того, что внеучебная деятельность является одной из ведущих сфер формирования личности, разработана ее структурно-функциональная

модель как основа развития нравственных качеств студентов. Ведущая цель организованной и управляемой внеучебной деятельности заключается в проектировании жизнедеятельности студентов на позициях современной цивилизации и на базе духовных ценностей, которые содействуют его развитию и вхождению в нравственную культуру, развертыванию такого способа жизни, который не уничтожает свободу проявления нравственно-личностного "Я", не угнетает неповторимых качеств личности. Структура внеучебной деятельности строится в виде последовательных взаимосвязанных компонентов (мотив, действие, операции) и предполагает: содержательный блок, блок специальных форм и видов деятельности, установленный термин работы студентов с субъектами различных микросоциумов, соответствующую программу их действий.

В ходе исследования были отработаны механизмы формирования нравственности будущего учителя путем включения студентов в научно-исследовательскую деятельность, ориентированную на углубление их творческого потенциала, овладение методами приобретения социального опыта. Это реализуется через проблемные группы, чтение спецкурсов, изучение позитивного опыта учителей, анализа и координации исследований студентов, написание курсовых и дипломных работ, взаиморецензирование.

Показано, что в развитии нравственных качеств студентов значительными потенциальными возможностями обладает педагогическая практика. Подготовку к такому виду деятельности целесообразно осуществлять путем консультаций, индивидуальных бесед, наблюдения за поведением учителя и учащихся, взаимопосещения занятий, их анализа, целевой направленности на установочных конференциях, специальных семинарах и т.д.

Полученные результаты позволили определить комплекс субъективных и объективных факторов, влияющих на проявление нравственных качеств в поведении студентов. Успешная реализация их влияния на процесс нравственного становления личности возможна при соответствующей организации мотивационной деятельности студентов (установка на значимость внеаудиторной работы, возможность вступления в взаимодействие с различными субъектами, где потребуются нравственные проявления, активный интерес к различным видам деятельности, где закрепляются приобретенные нравственные навыки и осуществляется их стимулирование).

Развитие нравственной личности обеспечивается: включением студентов в деятельность, активизирующей потребность в нравственном поведении; формирование прогностических умений и навыков; овладением системой моральных категорий и понятий; формированием механизма адекватной самооценки, самоконтроля, саморегуляции, самокоррекции; разработкой карт наблюдений, где фиксируется характер и мотивы моральных действий;

ориентацией на зону ближайшего развития каждого студента.

С позиций современных требований и прогрессивных тенденций в диссертации определены способы активизации процесса нравственного воспитания студентов. С помощью разработанных показателей сформированности нравственных качеств (особенности их проявления, отношение к необходимости нравственного развития и саморазвития, степень нравственного взаимодействия с различными субъектами) определялись уровни их развития.

Результаты исследования позволили доказать достаточную эффективность разработанной модели процесса нравственного воспитания студенческой молодежи и социально-педагогических условий ее реализации.

**Ключевые слова:** нравственное воспитание, внеучебная деятельность, модель, нравственные качества, нравственные нормы.

**Baysha K.** Social and pedagogical conditions of moral education of students during out-of-class activities. – The manuscript.

Dissertation on winning of scientific candidate degree of pedagogical science on speciality 13.00.07. – the theory and system of upbringing. – The Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2000.

Dissertation devoted to problem of students' moral education during out-of-class activities and revealed the theoretical and methodological premises of systematic approach to improvement of moral education of students. Worked up the model of out-of-class activities (it's essence, context, structure, criteria) and development of students' moral qualities. Theoretically grounded and experimentally tested methodical conditions of organization of students' moral education in the structure of out-of-class activities.

According to the fact that the out-of-class activity is one of the main spheres of personality's formation we worked out its structural and functional model as a base of the development of students moral qualities. The aim of the organized and managed out-of-class activity is projecting of students life ability which stands on the positions of moral valuables which help to develop them.

The structure of the out-of-class activity is built as a logical correlated components (reason, act, operation) and supposes: the rich-in-content block, the block of special forms and rinds of activity, the optimal term of students' work with persons of different microgroups, corresponding program of their acts.

**Key-words:** moral education, out-of-class activities, model, moral qualities, moral norms.